

تبیین نقش عوامل طبیعی در توسعه قاچاق در شهرستان مریوان

محسن قادرمرزی^۱، مراد کویانی^۲، وفا مهدیزاد^۳، حسن صمدزاده^۴، فرشید بی‌باک^۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۱/۱۹

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۶/۰۲

از صفحه ۲۹ تا ۴۶

پژوهشنامه جغرافیای انتظامی

سال هفتم، شماره بیست و هفتم، پاییز ۱۳۹۸

چکیده

قاچاق چند ده میلیاردی کالا از نواحی مرزی به کشور، یکی از چالش‌های اقتصادی ایران است که در پیوند با معیشت شمار زیادی از مرزنشینان کشورمان قرار دارد. بنا بر یافته‌های موجود، توسعه قاچاق کالا متأثر از شرایط و عوامل مختلفی امکان افزایش یا کاهش دارد. در شهرستان بانه از توابع استان کردستان، معیشت بسیاری از مردم، به درآمدهای مرزی یا همان قاچاق کالا وابسته است. پژوهش حاضر که ماهیت کاربردی دارد بر این فرضیه استوار است که گستردگی پدیده قاچاق کالا به دو دسته عوامل نگرشی و زیرساختی در پیوند با عوامل طبیعی وابسته است. روش‌شناسی حاکم بر پژوهش ماهیت توصیفی-تحلیلی دارد. دروندادهای (اطلاعات و داده‌ها) مورد نیاز به روش کتابخانه‌ای و میدانی (توزیع ۱۸۰ پرسشنامه به صورت زنجیره‌ای) گردآوری شده است. برای سنجش پایایی پژوهش از روش آلفای کرونباخ با ضریب (۰/۹۱) و برای آزمون فرضیه‌های آن از روش آزمون کای اسکویر در نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. نتایج حاصل پژوهش نشان داد که رابطه معناداری میان عوامل طبیعی و توسعه قاچاق کالا وجود دارد. بدین معنا که شرایط طبیعی به‌ویژه وضعیت توپوگرافی حاکم بر منطقه و ضعیف بودن زیرساخت‌ها سبب شده است که تأمین شغل با دشواری و تنگنای بسیاری روبه‌رو باشد.

کلید واژه‌ها: قاچاق، مرز، توپوگرافی، شهرستان مریوان.

۱- دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران، (نویسنده مسئول)، Mohsen.ghadermazi@yahoo.com

۲- دانشیار گروه جغرافیای سیاسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

۳- کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه زنجان، ایران.

۴- دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

۵- کارشناس ارشد روانشناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مهاباد، آذربایجان غربی، ایران.

امروزه قاچاق به عنوان یکی از معضلات ایران توانسته با اختصاص بخش عظیمی از اقتصاد کشور به خود، برنامه ریزی اقتصادی، سیاسی و اجتماعی را با اختلال مواجهه کند. این پدیده که به تعبیر کارشناسان امر، اقتصاد خاکستری، اقتصاد سایه، اقتصاد زیرزمینی، اقتصاد غیررسمی و ... نامیده می شود (احمدی، ۱۳۸۵: ۸)؛ توسعه ناموزون بخش های اقتصادی و ساختارهای فرهنگی، اجتماعی و سیاسی جوامع و برآورده نشدن نیازها و خواست های بخش کلانی از شهروندان بسیاری از کشورهای در حال توسعه را درگیر چالش ها و تنگناهای پرشماری کرده است. چالش هایی که در نواحی مرزی، گستردگی و ژرفای بیشتری دارد؛ به دیگر سخن، بازتاب های فضایی-امنیتی این وضعیت در نواحی مرزی، نمودی متفاوت با دیگر نواحی کشور دارد. بخش کلان قاچاق کالا به داخل کشور از مرزهای جنوبی و شمال غربی کشور انجام می شود. بر پایه آمارها سالانه بیش از (۲۰) میلیارد دلار کالاهای قاچاق به کشور وارد می شود؛ هرچند، برخی برآوردها نشان می دهند تا پایان سال (۱۳۹۷)، اندازه قاچاق کالا به (۱۲ تا ۱۳) میلیارد دلار فرو خواهد کاست (دنیای اقتصاد، ۱۳۹۷). قاچاق کالا در این حجم وسیع ضمن ایجاد اختلال در فعالیت های اقتصادی سالم، ضربات شدیدی به تجارت قانونی و واحدهای صنعتی و تولیدی مشابه کشور وارد می کند. دخیل شدن سرمایه هنگفت در امر خرید و فروش کالای قاچاق، هزینه سرسام آور مادی و معنوی مبارزه با آن، صرف بودجه و اتلاف وقت و روی آوردن قشر قابل ملاحظه ای از جمعیت کشور به این گونه فعالیت ها، از دیگر معضلاتی است که به شدت اقتصاد ملی را تحت تأثیر قرار داده و با فراهم کردن موجبات ورشکستگی صنایع و کارخانه های تولیدی مشابه داخلی، عدم تأدیه حقوق دولت و کاهش انگیزه سرمایه گذاران در فعالیت های سالم اقتصادی، بیکاری میلیون ها نفر را رقم زده است (حسینیان و همکاران، ۱۳۸۸: ۵۳). البته این تأثیرهای سوء به حوزه اقتصاد محدود نخواهد شد و آثار و پیامدهای مخربی در ابعاد سیاسی، فرهنگی و اجتماعی را بر کشور تحمیل خواهد کرد تا حدی که امنیت ملی را در معرض تهدید قرار خواهد داد. بنا بر پژوهش های انجام شده در ایران تقاضای داخلی ناشی از کمبود یا مطلوب نبودن تولیدات داخل و منفعت بالای قاچاق از یک سو و ناکارآمدی اقتصادی دولتی از طرف دیگر در کنار عواملی مانند بی ثباتی دولت های همسایه، به سکونت اقوام

مختلف در مرزها و تشابهات فرهنگی و مذهبی قومیت‌ها در دو سوی مرزها حتی نسبت فAMILI طولانی، دوری مناطق مرزی از مرکز و ضعف اطلاعاتی مسئولان از مشکلات این مناطق و توسعه ناموزون باعث شده طی سال‌های گذشته مسئله قاچاق در ایران بر سیستم تهیه و توزیع کالا سایه انداخته و به روند رو به رشد قاچاق دامن بزند (معصومی و قاسمی، ۱۳۸۸: ۳۱). شدت و ضعف هرکدام از عوامل مذکور بسته به شرایط محیطی اعم از توپوگرافی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی در مناطق مختلف مرزی کشور می‌تواند متغیر باشد. به‌رحال، ادراک محیطی مرزنشینان، عوامل طبیعی، رویکرد حاکمیت به نواحی مرزی، پیوندهای زبانی و مذهبی هر دو سوی مرز، فقر و نبود زیرساخت‌های رفاهی و معیشتی، مدیریت ناکارای نواحی مرزی، وجود مافیای قاچاق کالا، تفاوت قیمت کالا در دو سوی مرز و غیره همگی به‌نوعی در پیدایش و پایایی قاچاق کالا در ایران نقش داشته‌اند. بر این پایه، پدیده یادشده از دیدگاه‌های مختلفی قابل بررسی و واکاوی است. با توجه به اهمیت ویژه‌ای که نواحی مرزی در ارتباط با برنامه‌ریزی توسعه، ثبات و امنیت کشور دارند؛ انجام کار پژوهشی در این منطقه و مناطق مشابه آن در پیرامون کشور از ضرورت و اولویت خاصی برخوردار است. به موازات رشد مطالعات تجربی در زمینه تجارت غیرقانونی، پدیده قاچاق طی سال‌های (۱۹۶۰) و پس‌از آن مورد توجه نظریه‌پردازان و تجارت بین‌الملل قرار گرفت. اولین دیدگاه نظری در زمینه قاچاق توسط بهاگواتی^۱ و هانسن^۲ (۱۹۷۳) مطرح شد. نتایج تحقیقات این دو نشان می‌دهد که در حالت عدم هم‌زمانی قاچاق و تجارت قانونی، قاچاق کالا به کاهش رفاه منجر می‌شود. البته تحت شرایط خاصی امکان افزایش رفاه نیز وجود دارد. بهاگواتی و سرینیواسان^۳ (۱۹۷۴) در پژوهشی در قالب یک مدل ریاضی با تأکید بر این نکته که به هنگام محدود شدن تجارت قانونی و وجود قاچاق تحت شرایط رقابتی، قاچاق می‌تواند رفاه را کاهش یا افزایش دهد (گاندولفو، ۱۳۸۰: ۴۳۶)، نتایج بهاگواتی و هانسن را مورد تأیید قرار دادند. همین‌طور بررسی‌های محققان نشان می‌دهد عوامل و شرایط محیطی نیز در شکل‌گیری فرصت‌های سودجویانه مانند تجارت غیرقانونی اثر دارند. در این ارتباط به مطالعه جانسن^۴، کافمن^۱، لباتن^۲ (۱۹۹۸) می‌توان اشاره کرد و نیز

1- Bhagwati

2- Hansen

3- Bhagwati and Srinivasan

4- Johnson

نیز در داخل کشور مطالعات مختلفی در زمینه قاچاق انجام شده از جمله می‌توان به مطالعه پژوهشگران و چراغی و حیدری اشاره کرد. در برخی دیگر از مطالعات، محققان سعی کردند تا اطلاعاتی را از سری زمانی قاچاق به دست آورند. در این زمینه باقری گرمارودی و اشرف زاده مهرگان با استفاده از روش‌های پولی، یآوری با استفاده از روش بهاگواتی و شکیبایی نیز با استفاده از روش منطق فازی به برآورد حجم تجارت غیرقانونی در یک دوره زمانی پرداخته‌اند.

بنابراین بررسی علل و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری قاچاق ارائه راهکارهای علمی و کاربردی در مبارزه با آن، می‌تواند به کاهش هزینه‌های مخرب کالای قاچاق در کشور منجر شود. پژوهش حاضر بر آن است که نقش محدودیت‌های طبیعی که به‌طور مستقیم و غیرمستقیم سبب گرایش بسیاری از ساکنین شهرستان مریوان در استان مرزی کردستان به واردات قاچاق شده‌اند را بررسی کند.

مبانی نظری پژوهش

قاچاق کالا

قاچاق کالا بخشی از اقتصاد غیررسمی کشور است که با هدف سودآوری از سوی عوامل تجارت غیرقانونی انجام می‌شود و در آمارهای رسمی ثبت نمی‌شود (پژویان و مداح، ۱۳۸۵: ۴۵). یافته‌ها گویای آن هستند که قاچاق پدیده‌ای چندوجهی است که عوامل بسیاری در پیدایش و پایایی آن نقش دارند. به‌طور کلی دو عامل نیاز قاچاقچیان به درآمدهای قاچاق و آزمندی آنان در رخدادهای قاچاق نقش دارد. در این میان، عامل نیاز ریشه اصلی قاچاق در سطح خرد است که موضوع آن بیشتر مرزنشینی هستند که اوضاع اجتماعی و اقتصادی آن‌ها را به قاچاق کالا می‌کشاند. بر بنیاد یافته‌ها این دسته از افراد در خدمت دسته‌ای دیگر قرار می‌گیرند که آزمندی و نه نیاز، آن‌ها را به سمت قاچاق کشانده است. این دسته افرادی هستند که در سطح کلان و به‌صورت سازمان‌یافته به قاچاق کالا روی می‌آورند، بی‌آنکه خود را مستقیم با خطرات آن درگیر کنند. به دیگر سخن، نیازمندی دسته نخست باعث می‌شود که آن‌ها در خدمت آزمندان

1- Kaufman

2- Lobaton

کشته دوم فرار گیرند؛ بنابراین قاچاق کالا به دلیل سود کلانی که به همراه دارد رو به فزونی می‌نهد چراکه حاشیه سود به‌دست‌آمده برای قاچاقچیان به‌اندازه‌ای مهم است که آنان را متقاعد می‌کند تا فعالیت‌های بزهکارانه را سازمان‌دهی کنند (یعقوبی، ۱۳۸۸: ۱۸). اقتصادهایی که درگیر قاچاق در اندازه کلان هستند، در کنترل مناسبات تولیدی و توزیعی خود دچار ناکارآمدی‌اند. قاچاق کالا به نظام اطلاعات اقتصادی کشورها آسیب می‌رساند و امکان برنامه‌ریزی بلندمدت را از میان می‌برد و به کاهش درآمدهای دولت و آشفته‌گی تعادل میان بخش‌های تولیدی، بازرگانی و عرصه کالا می‌انجامد (قلی زاده و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۱۰). بر بنیاد یافته‌ها محدوده‌های مرزی، از مناطق حساس و راهبردی کشورها به شمار می‌روند. دورافتادگی نسبت به مرکز، طبیعت ناحاصلخیز مناطق مرزی به‌ویژه در پهنه‌های کوهستانی و بیابانی ایران به دلیل کاستی در زمینه‌های رفاهی و معیشتی و نبود انگیزه‌های لازم برای زندگی، زمینه تنگناها و چالش‌های سیاسی، اقتصادی و امنیتی برای دولت‌ها بوده است. ناتوانی بالقوه در تولید، نبود اشتغال، درآمد پایین و کاستی بنیادی در دسترسی به نیازهای اولیه، آشکارترین شناسه اقتصادی-اجتماعی این نواحی است که زمینه را برای نابسامانی‌هایی مانند مهاجرت، قاچاق کالا، شورش و ناامنی در این مناطق فراهم کرده است (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، ۱۳۸۹).

مرز

مرزهای سیاسی مهم‌ترین عامل تشخیص و جدایی یک واحد متشکل سیاسی از واحدهای دیگر است. در ضمن وجود همین خطوط است که وحدت سیاسی را در یک سرزمین که ممکن است فاقد هرگونه وحدت طبیعی یا انسانی باشد، ممکن می‌سازد. خطوط مرزی ضمن تعیین حدود قلمرو حاکمیت حکومت، تعیین‌کننده حدود اختیارات دولت آن حکومت نیز می‌باشند، به‌عنوان مثال، هیچ دولتی حق ندارد از مردمی که در خارج از خط مرزی تثبیت‌شده آن دولت زندگی می‌کنند، مالیات بگیرد یا از آنها بخواهد به خدمت نظام درآیند یا در خاک کشور همسایه بدون اجازه به اجرای عملیات نظامی بپردازند. گذر از خطوط مرزی بین‌المللی بدون اجازه ممکن نیست و اخذ اجازه عبور و رویداد، لازمه مسافرت به کشورهای دیگر است (میرحیدر، ۱۳۷۱: ۶۲). مرزها تا حدودی مانند چیزی خطی توصیف شده‌اند. در حقیقت مرزها درجایی به وجود می‌آیند

که فصل مشترک‌های عمودی میان حاکمیت‌های کشوری از سطح زمین می‌گذرد (مویر^۱، ۱۳۷۹: ۲۸۱). مرز سیاسی منعکس‌کننده قلمرو حاکمیت یک دولت بوده و طبق قواعدی خاص در برابر حرکت انسان، انتقال کالا یا نشر افکار مانع ایجاد کند یا دست‌کم آن را محدود سازد (دیکشیت^۲، ۱۹۹۵). طی زمان با پیشرفت فناوری نقش مرز از حالت دفاعی-امنیتی تغییر کرده و به‌عنوان فرصت ارتباطی مهم مطرح است (گلاسنر و فاهرر^۳، ۲۰۰۴: ۴). در کنار فرصت‌های مثبتی که مرزها در اختیار جوامع قرار می‌دهند پیامدهای منفی هم دارند که از آن میان می‌توان به قاچاق کالا اشاره کرد. طبق قانون مصوب مجلس، قاچاق، کالایی تعریف می‌شود که شناسنامه نداشته باشد که از کجا آمده و تشریفات قانونی در آن رعایت نشده باشد (رحمانی، ۱۳۹۰). در بسیاری از کشورها گستردگی نواحی مرزی، تعدد دروازه‌های ورودی کالاهای قاچاق، رواج فرهنگی مصرفی کالاهای قاچاق در جامعه، نگرش مرزنشینان به پدیده قاچاق از جمله عوامل گسترش قاچاق کالا در مرزهای کشور است. وضعیت نامناسب اقتصادی مرزنشینان و رشد و توسعه ناموزون در نواحی مختلف کشور که برآیند نوع خاصی از فرآیند تاریخی شکل‌گیری دولت-ملت در کشور بوده و باعث شده است تا اندازه توسعه نواحی مرزی، نسبت به مرکز بسیار پایین‌تر باشد، از مهم‌ترین عوامل گسترش پدیده قاچاق بشمار می‌آیند. گرچه ممکن است قاچاق کالا و ارز در کوتاه‌مدت با ایجاد شغلی کاذب راه‌حلی برای گریز از تنگدستی و بیکاری پنداشته شود، اما از آنجاکه این فعالیت به تولید نخواهد انجامید و سود حاصل از آن نیز در بخش‌های تولیدی سرمایه‌گذاری نخواهد شد؛ بنابراین در درازمدت قاچاق کالا با تضعیف بنیادهای تولیدی فقر را فزاینده‌تر خواهد کرد. از این‌رو، میان فقر و قاچاق رابطه‌ای تسلسلی برقرار است که در درازمدت به بازتولید یکدیگر می‌انجامد (خضرزاده و همکاران، ۱۳۸۹: ۶۷). در این میان شرایط طبیعی حاکم بر مناطق مرزی از عوامل مؤثری است که در نوع فعالیت‌های مختلف نواحی مرزی به‌خصوص فعالیت اقتصادی آن‌ها اثر می‌گذارد. چراکه ساختار فضایی هر مکان تجلی کنش متقابل انسان و محیط اطراف آن است (کوک و همکاران، ۱۳۷۷: ۴) عوامل طبیعی و در واقع فرآیندها و اشکال سطح زمین به‌طور بالقوه در مدیریت محیطی

1- Richard Moyer

2- Dikshit

3- Glassner & Fahrer

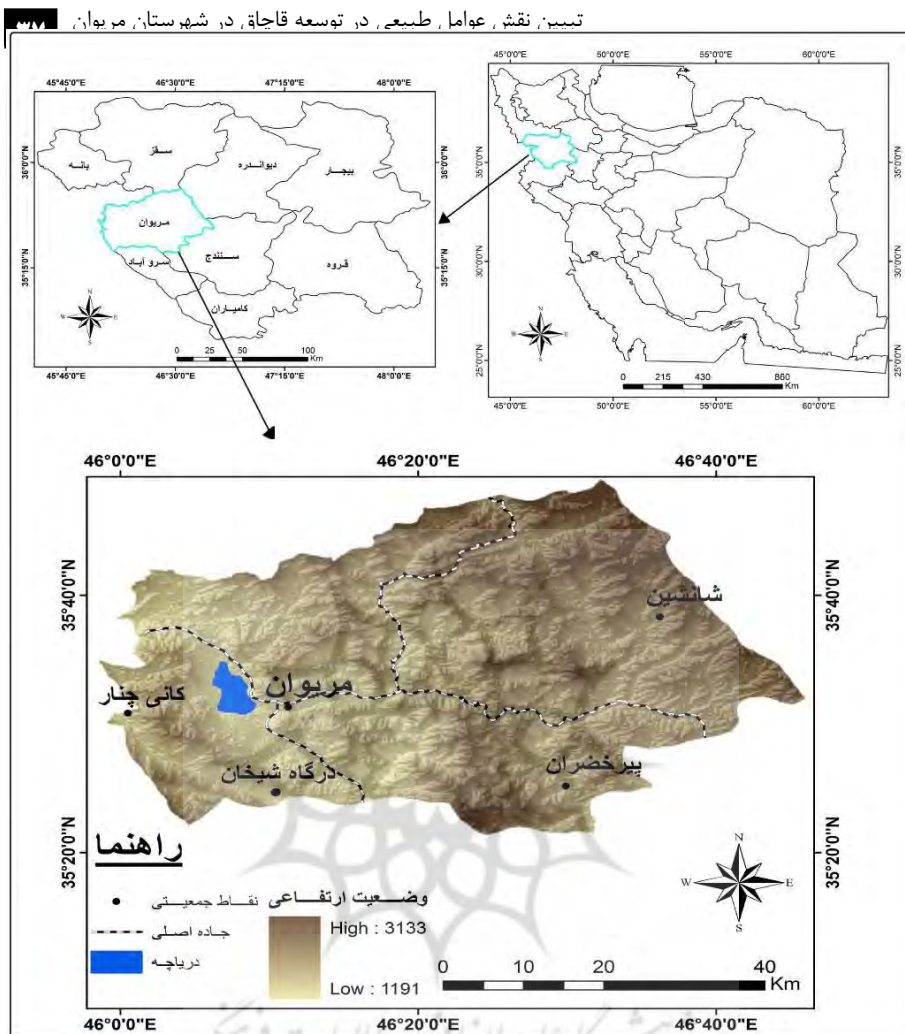
کاربرد دارند (کوک و همکاران، ۱۳۷۷: ۹۸) و محدودیت‌های طبیعی همواره در شکل سکونتگاه، نوع معیشت و ساخت زندگی مردم تأثیر می‌نهند. همین امر زمینه‌های انزوای جغرافیایی آن‌ها را در فرآیند توسعه عمومی کشور فراهم می‌سازد (بهرامی، ۱۳۹۰: ۱۴۹).

روش پژوهش

با توجه به اینکه توصیف و تحلیل در این پژوهش اهمیت اساسی دارد، روش پژوهش پیش روی، توصیفی-تحلیلی و از نوع زمینه‌یابی (اکتشافی) است و بیشتر از روش‌های مطالعه کتابخانه‌ای در قالب بررسی متون، محتوی مطالب و نقشه‌ها و روش‌های میدانی مانند پرسشنامه، مصاحبه و مشاهده استفاده شده است. تکیه‌گاه استدلالی پژوهش از طریق جستجو در ادبیات و مباحث نظری پژوهش فراهم شده است. داده‌های پژوهش شامل مطالعه کتابخانه‌ای و بررسی متون و محتوی مطالب و نقشه‌ها است. ابزارهای گردآوری داده‌ها به دو دسته ابزارهای میدانی شامل (پرسشنامه، مشاهده و مصاحبه) و نرم‌افزاری (ArcGIS, SPSS, Google Earth) قابل تقسیم هستند. حجم جامعه نیز در برگیرنده کسانی است که در شهرستان مریوان مشغول کار قاچاق کالا هستند. بر این اساس، نتایج پژوهش حاصل تعداد (۱۸۰) پرسشنامه است که پس از شناسایی افراد شاغل در کار قاچاق میان آن‌ها به صورت زنجیره‌ای توزیع شده است.

برای تأیید اعتبار سؤالات پرسشنامه به تحقیقات پیشین مراجعه شد و در پایان با استفاده از نظرات برخی استادان و متخصصان این موضوع اصلاحات نهایی انجام شد. برای سنجش پایایی پژوهش از روش آلفای کرونباخ استفاده شده که ضریب آن برابر (۰/۹۱) و در سطح مناسبی قرار دارد. همچنین برای آزمون فرضیه‌های به طریق آزمون کای اسکویر در نرم‌افزار SPSS اقدام شده است. در پژوهش حاضر با استفاده از این آزمون به ارزیابی فرضیه رابطه بین عوامل طبیعی و زیرساخت‌ها بر توسعه قاچاق کالا در شهرستان مریوان پرداخته شده است.

ایران همسایگان متعدد و مرزهای مشترک طولانی با کشورهای همسایه دارد. در دو سوی مرز افراد بومی یا مرزنشینانی سکونت دارند که از گذشته‌های دور از راه دادوستد کالا با باشندگان آن سوی مرز، نیازمندی‌های خود را برطرف می‌کردند. یافته‌ها گویای آن هستند که افراد ساکن در بیشتر مناطق مرزی، زیرساخت‌های رفاهی و توسعه‌ای درخوری ندارند. وضعیتی که باعث افزایش مهاجرت مردم این مناطق و پیدایش و رواج قاچاق در میان آن‌ها شده است (فخر فاطمی، ۱۳۸۳: ۵۶). محدوده مورد مطالعه پژوهش حاضر، شهرستان مریوان از توابع استان کردستان در (۱۲۵) کیلومتری غرب سنندج است. این شهرستان از شمال به سقز، از شمال شرقی به دیواندره، از شرق به سنندج، از جنوب شرقی به سروآباد و از شمال غربی به دره شلیر و از غرب کشور هم به شهر پنجوبین شهرستان سلیمانیه کشور عراق با (۱۰۰) کیلومتر مرز مشترک منتهی می‌شود (شکل شماره ۱). بخش عمده ناهمواری‌های شهرستان مریوان را رشته‌کوه‌های زاگرس تشکیل می‌دهند که پیدایش این ناهمواری‌ها در نتیجه حرکات کوه‌زایی اواخر دوره ترشیاری بوده است. منطقه مریوان بیشتر متأثر از جریان‌های مدیترانه‌ای است که به علت کوهستانی بودن و برخورد این جریان‌ها بارش زیادی دارد. جریان‌های آب و هوایی متأثر از اقیانوس اطلس و دریای مدیترانه که عامل عمده ریزش‌های کشور است، با گذر از منطقه و برخورد با کوه‌های زاگرس بخشی از نم خود را به صورت باران و برف از دست می‌دهند. در شهرستان مریوان اندازه میانگین بارش (۵۰۰ تا ۹۰۰) میلی‌متر در سال گزارش شده که این مقدار طی سالیان اخیر به دلیل گرمایش زمین فرو کاسته شده است.

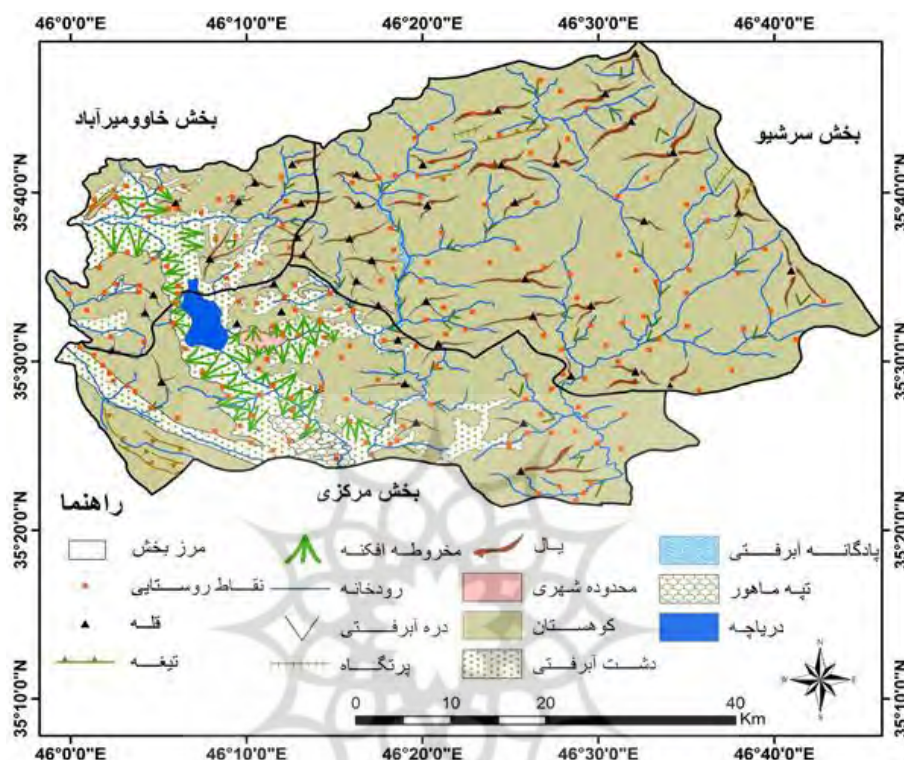

شکل شماره (1). نقشه منطقه مورد مطالعه.

یافته‌های پژوهش

با توجه به اینکه هدف از پژوهش حاضر بررسی نقش عوامل طبیعی در توسعه پدیده قاجاق در منطقه مورد مطالعه است، ابتدا به بررسی وضعیت طبیعی منطقه و سپس نقش این عامل در توسعه پدیده قاجاق مورد ارزیابی قرار گرفته است. برای بررسی وضعیت طبیعی منطقه در پژوهش حاضر از نقشه ژئومورفولوژی منطقه مورد مطالعه استفاده شده است که از روی آن می‌توان تفسیر کاملی از منطقه داشت. در واقع نقشه

مدکور بر اساس نقشه‌های توپوگرافی و تصاویر ماهواره‌ای منطقه مورد مطالعه تهیه شده (شکل شماره ۲) در ادامه به تشریح آن پرداخته شده است.

شکل شماره (۲). نقشه ژئومورفولوژی شهرستان مریوان.

شهرستان مریوان در بین ارتفاع (۱۱۹۱ تا ۳۱۳۳) متری از سطح دریا قرار دارد و به‌عنوان یکی از مناطق کوهستانی کشور به‌شمار می‌رود. بر پایه نقشه ژئومورفولوژی شهرستان، مناطق کوهستانی بخش پهناوری از شهرستان را به خود اختصاص داده‌اند. در واقع مناطق هموار و دشت‌ها تنها در مناطق مرکزی و محدوده شهری مریوان قرار دارند و دیگر مناطق شهرستان از نظر وضعیت ناهمواری‌ها، وضعیت مناسبی ندارند. مناطق شمالی و شرقی شهرستان که منطبق بر بخش سرشیو هستند از واحد کوهستان، مناطق با شیب تند و دره‌های تنگ تشکیل شده است و فاقد مناطق هموار گسترده می‌باشند. مناطق مرکزی که بیشتر منطبق بر بخش مرکزی شهرستان هستند نسبت به دیگر مناطق وضعیت مساعدتری دارند، در واقع در این منطقه، وجود مناطق

هموار مانند دشت بیلو و دریاچه زریوار سبب شده وضعیت کشاورزی و سایر فعالیت‌های اقتصادی نسبت به سایر بخش‌ها بهتر باشد. بخش خاو و میرآباد نیز نسبت به بخش مرکزی مناطق همواری کمتری دارد و مانند بخش سرشیو فعالیت‌های اقتصادی در این بخش نیز با محدودیت‌های زیادی روبه‌رو است.

گرچه مناطق کوهستانی نیز پتانسیل‌های مختلفی از نظر گردشگری و ... دارند، اما با پرداختن به اینکه استفاده از این پتانسیل‌ها نیازمند برنامه‌ریزی‌های کاربردی است و این امر هنوز محقق نشده است؛ بنابراین، مناطق کوهستانی و در واقع واحد کوهستان در منطقه مورد مطالعه به‌عنوان یک منطقه بازدارنده اقتصادی بشمار می‌آید. این محدودیت سبب شده است تا زمین‌های هموار برای انواع فعالیت‌های کشاورزی و دامداری در منطقه به اندازه کافی نباشد و بر این اساس، زمینه لازم برای اشتغال تمامی مردم فراهم نباشد. مجموعه‌ای از شرایط یادشده سبب شده است تا بخش قابل توجهی از جمعیت فعال به‌ویژه قشر جوان به فعالیت‌های کاذب مانند واردات کالای قاچاق روی آورند.

در پژوهش حاضر برای بررسی وضعیت اشتغال در منطقه مورد مطالعه و ارزیابی نقش عوامل طبیعی در قاچاق کالا از (۱۸۰) پرسشنامه استفاده شده است. پرسشنامه‌های یادشده بین (۱۸۰) نفر از افرادی که به قاچاق کالا مشغول هستند توزیع شده است. هدف از توزیع پرسشنامه‌ها بررسی رابطه بین عوامل طبیعی و مشارکت افراد در قاچاق کالا است. نتایج حاصل از پرسشنامه‌ها در جدول‌های شماره (۱ تا ۳) آمده است. در جدول شماره (۱)، میزان فراوانی هریک از افراد در گروه‌های شغلی نشان داده شده است که مطابق آن، افراد کولبر حدود (۵۱) درصد از افراد را تشکیل می‌دهد. همچنین در جدول شماره (۲) نیز میزان تمایل هریک از این افراد برای تغییر شغل آن‌ها سنجیده شده است که مطابق جدول مربوطه، جمعیت کولبران با توجه به‌سختی کار و مشکلات پیش‌رو بالاترین تمایل را جهت تغییر شغل دارند.

جدول شماره (۱). جدول فراوانی و درصد فراوانی گروه‌های شغلی

گروه‌های شغلی	فراوانی	درصد
کولبر	۹۲	۵۱/۱
فروشنده	۷۴	۴۱/۱
قاچاقچی	۱۴	۷/۸

گروه‌های شغلی	میزان تمایل			
	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم
کولبر	۵۸	۱۹	۱۲	۳
فروشنده	۷	۲۲	۲۰	۱۶
قاچاقچی	۰	۱	۴	۶

بررسی پدیده قاچاق کالا از اهمیت بالایی برخوردار است و علل مختلف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و جغرافیایی و حتی تاریخی بر رخداد این پدیده مؤثر است (مسعودی و میرزایی، ۱۳۹۲). در پژوهش حاضر نقش عوامل طبیعی به‌عنوان هدف اصلی پژوهش در نظر گرفته شده و برای این منظور به بررسی رابطه بین عوامل طبیعی و امکانات و زیرساخت‌ها با قاچاق کالا پرداخته شده است:

ارزیابی‌های صورت گرفته گویای آن است که بین عوامل طبیعی منطقه و قاچاق کالا رابطه معناداری وجود دارد. برای ارزیابی تأثیر عوامل طبیعی بر قاچاق کالا از نتایج (۱۸۰) پرسشنامه استفاده شده است. نتایج حاصل از پرسشنامه و مصاحبه نشان می‌دهد که بخش زیادی از افراد باور دارند که شرایط طبیعی به‌ویژه وضعیت توپوگرافی حاکم بر منطقه سبب شده است داشتن شغل با مشکلات زیادی مواجه باشد؛ بنابراین وارد کار قاچاق کالا شده‌اند. در جدول‌های شماره (۳) و (۴) نتیجه پرسشنامه و میزان رابطه معناداری تأثیر عامل طبیعت بر افزایش قاچاق کالا نشان داده شده است.

جدول شماره (۳). ارزیابی تأثیر عوامل طبیعی در توسعه قاچاق در منطقه مورد مطالعه

میزان تمایل	فراوانی	درصد
خیلی زیاد	۸۷	۴۸/۳
زیاد	۴۸	۲۶/۶
متوسط	۲۷	۱۵
کم	۱۱	۶/۱
خیلی کم	۷	۳/۹

ارتباط بین عوامل طبیعی و قاچاق کالا بر پایه استفاده از آزمون خی‌دو مورد ارزیابی قرار گرفته است. نتایج آزمون خی‌دو در جدول شماره (۴) آمده است. از آنجاکه ضریب معنی‌داری کمتر از (۰/۰۱) است، با توجه به درجه آزادی (۴) و سطح اطمینان (۹۹)

درصد توافق معنی‌داری بین گزینه زیاد در این متغیر وجود دارد؛ بنابراین با توجه به اینکه اکثریت مردم با تأثیر عوامل طبیعی بر توسعه قاچاق موافق بوده‌اند، توافق معناداری بین پاسخگویان وجود دارد و آزمون کای اسکویئر معنادار است.

جدول شماره (۴). نمایش توافق معنادار جامعه آماری با تأثیر عوامل طبیعی در توسعه قاچاق

۱۹۶/۱۷	Chi - square
۴	Df
۰/۰۰۰	Asymp. Sig.

به نظر می‌رسد بین امکانات و زیرساخت‌های منطقه و قاچاق کالا رابطه معناداری وجود دارد. با توجه به اینکه منطقه مورد مطالعه، وضعیت کوهستانی دارد و مسائل و مشکلات مربوط به دشوارگذری برخی از مناطق سبب شده است تا خدمات‌رسانی به این نقاط با مشکل روبه‌رو شود. بسیاری از روستاهای منطقه مورد مطالعه از نظر موارد مختلف از جمله گردشگری، باغداری، زنبورداری و ... پتانسیل بالایی دارند؛ اما از نظر زیرساخت‌ها و امکانات لازم ضعیف هستند و نمی‌توانند از پتانسیل‌های موجود استفاده لازم را ببرند و همین امر سبب شده تا برخلاف پتانسیل‌های موجود در منطقه به اشتغال در قاچاق کالا روی آورند. نتایج حاصل از پرسشنامه و مصاحبه، گویای آن است که بیشتر افراد بر ضعیف بودن زیرساخت‌ها و نقش مستقیم آن در توسعه شغل قاچاق تأکید داشتند. نتایج پرسشنامه و رابطه معنی‌داری بین وضعیت زیرساخت‌ها و رابطه آن با توسعه قاچاق در جدول‌های شماره (۵) و (۶) نشان داده شده است.

جدول شماره (۵). ارزیابی تأثیر امکانات و زیرساخت‌ها در توسعه قاچاق در منطقه مورد مطالعه

میزان تمایل	فراوانی	درصد
خیلی زیاد	۱۱۶	۶۴/۴
زیاد	۴۹	۲۷/۲
متوسط	۱۱	۶/۱
کم	۴	۲/۲
خیلی کم	۰	۰

بررسی تأثیر امکانات و زیرساخت‌ها در توسعه قاچاق با استفاده از آزمون خی‌دو مورد ارزیابی قرار گرفت. نتایج آزمون خی‌دو در جدول شماره (۶) نشان داده شده است. از آنجاکه ضریب معنی‌داری کمتر از (۰/۰۱) است، با توجه به درجه آزادی (۴) و سطح

اطمینان (۹۶) درصد توافق معنی‌داری بین گزینه زیاد در این متغیر وجود دارد؛ مانند فرضیه نخست با نگرش به اینکه بیشینه مردم بر ضعیف بودن زیرساخت‌ها و امکانات و نقش مستقیم آن در توسعه قاجاق در منطقه موافق بوده‌اند، توافق معناداری بین پاسخگویان وجود دارد و آزمون کای اسکویئر معنادار است.

جدول شماره (۶). نمایش توافق معنادار جامعه آماری با تأثیر ضعیف بودن امکانات در توسعه قاجاق

۲۲۶/۱۷	Chi - square
۴	Df
۰/۰۰۰	Asymp. Sig.

با نگرش به شرایط اقلیمی و توپوگرافی منطقه شهرستان مریوان از نظر توان توسعه اراضی باغی، زنبورداری، دامداری و گردشگری از مستعدترین شهرستان‌های غرب کشور است. میزان بارش بیش از (۹۰۰) میلی‌متر در سال (سازمان هواشناسی استان کردستان، ۱۳۹۵) سبب شده تا مراتع کافی جهت توسعه فعالیت‌های یادشده را داشته باشد؛ بنابراین، لازم است تا مناطق مختلف این شهرستان مورد ارزیابی دقیق قرار گیرند و به فراخور پتانسیل‌های منطقه، برنامه‌ریزی‌های لازم انجام شود؛ که تحقق این امر زمینه رونق فعالیت‌های اقتصادی مثبت شده و به‌طور مستقیم سبب کاهش قاجاق و گرایش افراد برای وارد شدن به این کار می‌شود. در جدول شماره (۷) پاره‌ای از روستاهای شهرستان به همراه توانمندی‌های آن‌ها نشان داده شده است.

جدول شماره (۷). بررسی موقعیت ژئومورفولوژیکی و کارکردی برخی از روستاهای شهرستان مریوان

ردیف	بخش	روستا	خانوار	موقعیت	کارکرد
۱	مرکزی	نی	۵۲۷	پایکوهی - مخروطه‌افکنه‌ای	زراعت و گردشگری
۲	مرکزی	پیرخضران	۴۸	پایکوهی	باغداری و مذهبی
۳	مرکزی	کانی سانان	۱۳۸	پایکوهی - مخروطه‌افکنه‌ای	زراعت و گردشگری
۴	مرکزی	گیله	۱۹۰	دره‌ای - کوهستانی	باغداری و دامداری
۵	مرکزی	بالک	۱۲۵	پایکوهی - مخروطه‌افکنه‌ای	زراعت و دامداری
۶	مرکزی	درگاه شیخان	۱۰۸	پایکوهی	دامداری و باغداری
۷	سرشیو	شانسن	۴۵	دره‌ای - کوهستانی	باغداری و دامداری
۸	سرشیو	بلکر	۳۶	دره‌ای - کوهستانی	باغداری و گردشگری
۹	سرشیو	قمیچان	۲۹	دره‌ای	باغداری و گردشگری
۱۰	سرشیو	گله	۶۴	پایکوهی	باغداری و زراعت
۱۱	سرشیو	جانوره‌خوارگ	۲۳۳	پایکوهی - مخروطه‌افکنه‌ای	زراعت، باغداری و دامداری

تسبب نقش عوامل طبیعی در توسعه قاچاق در شهرستان مریوان

ردیف	بخش	روستا	خانوار	موقعیت	کارکرد
۱۲	خاوومیرآباد	برده رش	۱۹۸	پایکوهی	باغداری، زراعت و دامداری
۱۳	خاوومیرآباد	کانی سفید	۵۳	پایکوهی-م خروطه افکنه‌ای	زراعت و گردشگری
۱۴	خاوومیرآباد	سردوش	۳۰۰	دره‌ای- پایکوهی	زراعت، باغداری و دامداری
۱۵	خاوومیرآباد	بیلو	۱۲۰	دره‌ای- مخروطه افکنه‌ای	زراعت و باغداری و گردشگری
۱۶	خاوومیرآباد	انجیران	۱۰۱	کوهستانی	باغداری و دامداری و مذهبی

نتیجه‌گیری

با نگرش به مرزی بودن شهرستان مریوان، این شهرستان پتانسیل بالایی برای قاچاق کالا دارد. میزان توسعه قاچاق متأثر از شرایط و عوامل مختلفی امکان افزایش یا کاهش دارد. با توجه به اینکه هدف از پژوهش حاضر ارزیابی نقش عوامل طبیعی در توسعه قاچاق کالا در منطقه مورد مطالعه است. در این پژوهش سعی بر آن بود که به‌طور اختصاصی به نقش عوامل طبیعی در توسعه این عامل پرداخته شود و برای این منظور از پرسشنامه و دو فرضیه آماری استفاده شده است. نتایج حاصل از پرسشنامه‌ها و ارزیابی فرضیه نخست گویای آن است که رابطه معناداری بین عوامل طبیعی و توسعه قاچاق کالا وجود دارد. در واقع شمار زیادی از افراد باور داشتند که شرایط طبیعی حاکم بر منطقه به‌عنوان مانع جدی در برابر ایجاد اشتغال برای مردم به‌خصوص جوانان قرار دارد. بر این اساس، نبود زمین‌های پهناور و هموار در بیشتر نقاط شهرستان سبب شده تا ایجاد فعالیت اقتصادی برای تمامی جمعیت فعال مقدور نباشد و گرایش بسیاری از افراد به قاچاق کالا را در پی داشته است. فرضیه دوم پژوهش نیز گویای رابطه معنادار میان شرایط و امکانات حاکم و توسعه قاچاق کالا است. با نگرش به شرایط توپوگرافی و اقلیمی منطقه، شهرستان مریوان پتانسیل بالایی برای توسعه فعالیت‌های باغداری، زنبورداری، دامداری به‌ویژه صنعت گردشگری دارد. توسعه عوامل یادشده، نیازمند توسعه زیرساخت‌ها و برنامه‌ریزی‌های کاربردی است که در صورت تحقق موارد فوق، فرصت‌های شغلی زیادی به فراخور پتانسیل منطقه شکل می‌گیرد و این عامل خود سبب کاهش گرایش افراد به سمت قاچاق کالا می‌شود و در این صورت با اشتغال بخش زیادی از جمعیت فعال در فعالیت‌های مثبت اقتصادی، در کنار توسعه شهرستان می‌تواند نقش مثبتی در توسعه فعالیت‌های اقتصادی ملی نیز داشته باشد. در پایان با

توجه به پتانسیل‌های موجود در شهرستان مریوان و یافته‌های میدانی پژوهش برای کاهش قاچاق کالا، پیشنهادهایی مطرح است:

- ایجاد مناطق آزاد تجاری-صنعتی: از آنجاکه فعالیت‌های اقتصادی در یک منطقه آزاد از بعضی از معافیت‌های مالیاتی و گمرکی برخوردار است؛ انگیزه لازم برای قاچاق کالا و فعالیت‌های زیرزمینی کاهش پیدا می‌کند؛ همچنین با فراهم کردن زمینه‌های رشد و توسعه اقتصادی شهرستان ضمن ایجاد فرصت‌های شغلی می‌تواند در پر کردن شکاف بین دولت و مردم منطقه، کاهش نگرش منفی و احساس محرومیت مردم که از عوامل اساسی قاچاق هستند را بکاهد؛
- کاهش کاغذبازی مربوط به واردات از طریق بازارچه‌های مرزی که گاهی ورود یک کالا را تا چند روز و هفته به تأخیر می‌اندازد؛
- شناسایی پتانسیل‌ها شهرستان و برنامه‌ریزی متناسب با آن؛
- توسعه زیرساخت‌های شهرستان به‌ویژه نواحی روستایی؛
- پشتیبانی از فعالیت‌های اقتصادی مانند باغداری، زنبورداری، دامداری و ...؛
- توسعه صنایع مختلف به‌خصوص صنعت ژئوتوریسم؛
- توزیع عادلانه کارت‌های بازرگانی بین کولبران به‌عنوان قشر آسیب‌پذیر و غیره.

- احمدی، عبدالله (۱۳۸۵). جرم قاچاق یا آنومی اقتصادی. تهران: نشر میزان.
- بهرامی، رحمت‌الله (۱۳۹۰). محدودیت‌ها و تنگناهای محیطی و تأثیر آن بر ناپایداری سکونتگاه‌های روستایی (مورد مطالعه شهرستان سنندج). پژوهش‌های روستایی، جلد (۲)، شماره (۳)، ص (۱۴۵-۱۶۷).
- پژویان، جمشید؛ مداح، مجید (۱۳۸۵). بررسی اقتصادی قاچاق در ایران. پژوهشنامه اقتصادی، شماره (۲۰)، ص (۴۳-۷۰).
- خضرزاده، اسعد؛ سلیمانی، منصور؛ رضویان، محمدتقی (۱۳۸۹). بررسی قاچاق کالا از مرزهای دریایی جنوب ایران. نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، جلد (۱۵)، شماره (۱۸)، ص (۶۷-۸۴).
- دنیای اقتصاد (۱۳۹۷). آمار رسمی ۱۲ میلیارد دلار قاچاق. شماره روزنامه: (۴۴۷۷)، تاریخ چاپ: ۳۰/۰۸/۹۷، شماره خبر: (۳۴۶۶۱۱۱).
- رحمانی، ژاله (۱۳۹۰). بررسی عوامل مؤثر بر قاچاق کالا و ارز و تأثیر آن بر اقتصاد ملی. سایت کرد اکونومیک.
- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (۱۳۸۹). اولین گزارش ملی توسعه انسانی جمهوری اسلامی ایران ص (۳۳-۴۹). تهران: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.
- سازمان هواشناسی استان کردستان (۱۳۹۵). داده‌های آماری ایستگاه سینوپتیک شهرستان مریوان.
- فخرفاطمی، علی‌اکبر (۱۳۸۳). نقش بازارچه‌های مرزی در تثبیت جمعیت روستایی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته جغرافیای سیاسی. تهران: دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده علوم زمین.
- کوک، رونالدیو؛ کمپ، دور؛ چالز، جان (۱۳۷۷). ژئومورفولوژی و مدیریت محیطی، جلد (۱)، ترجمه شاپور گودرزی نژاد. تهران: انتشارات سمت.
- گاندولفو، ژیان کارل (۱۳۸۰). تجارت بین‌الملل، ترجمه مهدی تقوی و تیمور محمدی. تهران: پژوهشکده امور.
- مویر، ریچارد (۱۳۷۹). درآمدی نو بر جغرافیای سیاسی، ترجمه دره میرحیدر، چاپ اول. تهران: انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- میرحیدر، دره (۱۳۷۱). مبانی جغرافیای سیاسی، چاپ اول. تهران: انتشارات سمت.
- یعقوبی، داریوش (۱۳۸۸). روش‌های ایجاد باورهای پرهیز و مقابله با قاچاق کالا در مناطق مرزنشین. مجله اقتصاد پنهان، شماره (۱۲)، ص (۱۸).

- ◇ Bhagwati, J. & Hansen, B. (1973), A Theoretical Analysis of Smuggling, Quarterly Journal of Economics, Vol. 87.
- Bhagwati, J. & Srinivasan, T. N. (1974), Illegal Transactions in International Trade, oxford.
 - Dikshit, R. D. (1995), Political Geography; New Delhi: Tata McGraw Hill.
 - Glassner, M., & Fahrner, C. (2004), Political Geography, USA, John Wiley and Son
 - Johanson. S., Kaufmann, D. & Lobaton, P. (1998), Government in Transition, Regulatory Discretion and the Unofficial Economy, Aea Papers and Proceeding, Vol. 88.

